

Zaman Gazetesi

22 Nisan 2014

Herkül Millas

Yıllarca önce okumuş olduğum The Authoritarian Personality (Otoriter Kişilik) adlı çalışmaya bir göz atma gereğini duydum.

1950'lerde T.W. Adorno ve çalışma arkadaşları tarafından hazırlanmış olan çok kapsamlı bu çalışmayı bu kez biraz eskimiş buldum: psikoanalitik yanı biraz abartılı, empati konusunda son yıllardaki çalışmaları kapsamamakta ve olayın hukukî yanı bütünüyle eksik. Ama buna karşılık ABD merkezli bu çalışmanın ne kadar evrensel ve hâlâ güncel olduğunu da bu ikinci okuyuşta gördüm. Mülakatlara ve istatistiklere dayalı çalışma etnik önyargılar ve ötekileştirme konusunda. Özellikle antisemitizm ve faşistlerin algısı ön planda. (1993 tarihli, 493 sayfalık Norton yayınlarının "kısaltılmış" basımını kullandım.) Kısaca bazı bulgularından söz edeceğim.

Otoriterlik siyasi bir tercih ve tutumun ötesinde bir dünya görüşü ve bir ruh halidir. En ilginç olanı ise otoriter kimselerin aynı zamanda başka özelliklere de sahip olmaları. Örneğin önyargılı olurlar. Önyargılardan yola çıkarak ötekileştirmeye başvuranlar (ki bu çalışmada en genel anlamıyla ötekileştirmeye "etnosentrizm" denmekte) genellemeler yaparlar. İster millet, ister etnisite, din, cinsiyet, bölgesel grup, dernek vb. olsun her topluluğun içinde sonsuz farklılıklar göz önüne alınmadan, bir grubun üyelerine ortak özellikler yakıştırılır: Yahudiler zengindir, Batılılar çıkarıcıdır, köylüler aptaldır; ve tabii, "biz" anlayışlıyız, âdiliz vb. Yani çok belirgin bir biz-öteki grup algısına sahiptirler. Kafalarında stereotipler (kalıp yargılar) vardır.

Bu önyargılar kesin anti-demokrat olmakla birlikte, kimi zaman sözde-demokrat bir söylemle de dile getirilebilir (s.60). Örneğin, hep beraber mutlu yaşamak için "ötekinin" asimile olması ve "bizden" sayılması istenebilir. Bu tür sözde-demokrat vitrinler yaklaşımı da insanlara kendilerini demokrat saymalarını ve rahat hissetmelerini sağlar. Çalışma bu alanda pek çok örnek içermekte. Bana en çarpıcı geleni, otoriter kimselerin "öteki" ile ilgili taşıdıkları "umutsuzluk" duygularıdır: "Bunlar hep böyleydi ve değişmeyeceklerdir" inancı egemendir. Dolayısıyla "bunların" yok edilmesi tek çözüm olarak görülür: asimilasyon, bastırılma, sürülme ve bazen de nihayette katliam. Yani bu ruh hali ırkçılığa varır. "Bizim toplumda böylelerinin yeri olmaz, olmamalı" anlayışdır bu (s.67).

Otoriter kişilik taşıyan kimselerin algı sorunu "deneyim eksikliği" veya "bilgisizlik" değildir. Sorun bu kişilerin "kişisel deneyim yaşama yeteneğidir" (capacity for individuated experience, s. 95). Yani ruh halleri onların algı yeteneğini belirler ve sınırlar. Bir özellikleri de "otoriteye" saygılı olma ve karşı çıkamama eğilimleridir. Paradoksal görünse de, bu kişilikte insanlar en başta kendi aile büyüklerine karşı eziktirler. Genç yaşta aile büyüklerini eleştirmemeyi seçerler veya bu tutum onlara "öğretilir". İleri yaşlarda güçlülere karşı saygılı, ama kendilerine gelecek eleştirilere karşı "duyarlıdırlar", yani tahammülsüzdürler. "Yukarıdakilere" karşı saygılı ama "aşağıdakilere" karşı otoriterdirler. Kimi zaman toplumun büyük bir kesimini, kimi zaman kadınları aşağı görmeleri veya sözde-vatanperver görünmeleri bu kişilikte insanlarda sıkça rastlanır (s. 107).

Sonunda otoriter kişilik şu özellikleri içermekte: Muhafazakârlık (geleneksel, orta sınıf değerlerine bağlılık); Otoriteye boyun eğme (eleştiriye kapalı olmak); Sterotiplerle düşünmek; Sertliğe ve güce inanmak ve bunu gösterme eğilimi; Genelleşmiş bir saldırganlık; Dış düşman algısı (hayalî kötü güçlere karşı duygusal tepkiler); Cinsellikle ilgili olaylara aşırı kaygı. (s. 157) Bu çalışma, bu özellikler arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir (s. 208). Yani bir-ikisine sahip olanın öteki özellikleri taşıması ihtimali çok büyüktür.

Söz konusu kişiliklerde, en nihayet, bir katılık da (rigidity) görülür. Bu katılığın işlevi sezdikleri bir tehdide karşı koyma dürtüsüdür. Şunu okuyoruz: “Kendi immoral eğilimlerini önemsiz kılmak için başkalarının, özellikle ‘öteki’ sayılanın ahlaksızlıkları abartılır” (s. 274). Beğenilen hedefler ise “alışılmış klişeler ve değerler” olarak sergilenir. Özeleştirisi konusunda da pek eğilimli değillerdir; başkalarının değerlerini eleştirmeyi ve yanlışlarını göstermeyi tercih ederler (s. 291).

Çalışmanın bir yerinde, yapılacak ek çalışmalarla ABD ve Batı dünyası için yapılan bu çalışmanın “başka kültürler için de geçerli olup olmadığını gösterecektir” denmektedir (s. 268). Benim görüşüm, bu çalışmanın bulgularının başka ülkeler için önemli derecede geçerli olduğudur. Bu, doğal sayılmalı. Günümüzde dünyamız büyük bir köye dönüşmüştür. Herkes herkesin sesini duymakta, herkesten haberdar olmakta ve herkesi de etkilemektedir. Yöresel farklar olsa da otoriterlik konusu evrensel bir olay ve sorundur. Çalışmanın başka bir yerinde otoriter kimsenin kendi eksikliklerinin nedenini “kendi dışında” aradığı ve “ötekinde” gördüğü ve bundan dolayı da kendini “yönetme yeteneğini” (manageability) kaybettiği anlatılmakta (s. 269). Bu durum insanî bir durum olduğuna göre neden bütün (otoriter) insanlar için geçerli olmasın?

Benim açımdan bu çalışmanın önemi ve yararı otoriterliği daha kapsamlı bir çerçevede görebilmemizi sağlamasıdır. Otoriter kişiliğin, yukarıda sıraladığım gibi belli bazı özellikleri var; ama bunlar her zaman bir arada bulunmaz. Bazı dönemlerde bir-ikisi, başka bir konjonktürde başkaları öne çıkabilir. Biz otoriterliği yalnız “dayak atmak” veya “siyasi baskı yapmak” olarak değil de bir kişilik olarak görebilirsek, ortaya çıkan yeni görünüşlerine ve farklı “otoriterleşmelerine” şaşmayız. Bu çalışma bize şunu anlatıyor: Bugün eleştiriye “biraz” tahammülsüz veya geleneksel değerlere fazla bağlı, cinsel konularda sürekli kaygılı vb. olan birini gördüğümüzde, aslında otoriter bir kişilikle karşılaştığımızı ve bu insanın yarın siyasal anlamda da otoriter davranabileceğini söylüyor. Otoriterlik bu biçimde anlaşılınca hem insanlar daha dengeli değerlendirilir hem de sürprizler yaşanmaz.

Herhalde başka bir yazımda çalışmanın son kısmını da ele alırım. Burada otoriter karakter ile narsisizm, paranoya, nörosis ve psikoz gibi rahatsızlıklarla ilişkisi ve siyasetteki komplo anlayışı ve mutlakiyetçi yaklaşımlar ele alınmakta. Karamsarlığa neden olmamak için şunu da ekleyeyim. Bu çalışmada, bu yazının konusu olmadığı için benim sözünü etmediğim ama

otoriter kişiliğin tam tersi olan kişiliklerin de anlatıldığını belirteyim. Yani güvenli oldukları için birilerini "ötekileştirmeye" gerek duymayan, hoşgörülü olan, cinsel fobiler ve tabular yaşamayan vb. kimseler de var çevremizde.